

Digi-taal en standaardtaal

HELGE BONSET

Lieke Verheijen (2019). *Is textese a threat to traditional literacy? Dutch youth's language use in written computer-mediated communication and relations with their school writing*. Utrecht: Universiteit Utrecht (LOT). 354 blz. Isbn 978 94 60933141.

De groei van communicatie via nieuwe en sociale media gaat gepaard met zorgen over afwijkend taalgebruik in het informele digitale schrijven van jongeren, en met alarmerende berichten over de mogelijke schadelijke gevolgen daarvan voor taal en geletterdheid. Al decennia is er kritiek op zulk afwijkend taalgebruik in nieuwe en sociale media, dat onder verschillende noemers bekend staat: 'chattaal', 'msn-taal', 'sms-taal', 'twittertaal' en 'whatsaptaal', door Verheijen gebracht onder één noemer: 'textese', in het Nederlands 'digi-taal'. Haar proefschrift onderzoekt de invloed van deze digi-taal van Nederlandse jongeren op hun traditionele geletterdheid in een onderwijsomgeving, om te achterhalen of de zorgen überhaupt terecht zijn, of misschien alleen voor jongeren van een jongere leeftijdsgroep of met een lager opleidingsniveau. Het eerste deel van dit proefschrift geeft theoretische achtergrond over digi-taal en geletterdheid, het tweede deel bevat vier studies over het gebruik van digi-taal in nieuwe en socialemediaberichten van Nederlandse jongeren en het derde deel bevat drie studies over de verbanden tussen digi-taal en schrijven in een schoolse context.

Na een introductie in hoofdstuk 1 volgt in hoofdstuk 2 een problematisering van het begrip 'geletterdheid'. Het hoofdstuk maakt duidelijk hoe het traditionele begrip van geletterdheid, namelijk het kunnen lezen en schrijven van gedrukte teksten, niet meer volstaat in deze tijd waarin digitale communicatie zo'n belangrijke rol speelt. Nieuwe media hebben al decennialang een diepgaande invloed gehad op de manier waarop geletterdheid is opgevat. Veel wetenschappers, onderwijzers en beleidsmakers hebben gepleit voor een nieuwe conceptualisering van geletterdheid, en veel nieuwe 'geletterdheden' zijn bedacht om aan deze oproepen tegemoet te komen, zoals computergeletterdheid, digitale geletterdheid en (nieuwe-) mediawijsheid. Van elke nieuwe geletterdheid zijn verschillende definities gegeven: in Appendix A van het proefschrift worden 14 van zulke definities uitvoerig beschreven, voorzien van verwijzingen naar de relevante literatuur. Verheijen stelt de vraag of jongeren, ook al zijn zij opgegroeid in een wereld met digitale media, wel in staat zijn om zowel traditionele geletterdheid, dat wil zeggen conventioneel lezen en schrijven, als digitale geletterdheden, nuttig voor het gebruik van sociale media, te verwerven en hier effectief tussen te switchen.

Hoofdstuk 3 behandelt eerder onderzoek naar verbanden tussen digi-taal en geletterdheid. Er zijn twee tegengestelde visies: sommigen denken dat digi-taal een schadelijke invloed heeft op traditionele geletterdheid

(lees- en schrijfvaardigheid), terwijl anderen geloven dat ze daaraan juist positief kan bijdragen. Het hoofdstuk laat zien dat noch attitudestudies, die de percepties van betrokken partijen (jongeren, ouders en/of leraren) presenteren via interviews of enquêtes, noch observatiestudies, die empirisch bewijs presenteren via vooral correlatief onderzoek naar de verbanden tussen variabelen, een duidelijk beeld geven van de effecten van digi-taal op geletterdheid. Geletterdheid is in de studies op verschillende manieren geoperationaliseerd en socialemediagebruik op verschillende manieren gemeten; ook verschillen de deelnemers in leeftijd. Het onderzoek richt zich voornamelijk op SMS, in plaats van het nu gangbare WhatsApp. Slechts weinig onderzoek is uitgevoerd in Nederland; het meeste onderzoek vond plaats in Engelstalige landen. Conclusies over de richting van verbanden kunnen nauwelijks getrokken worden, aangezien bijna alle analyses 'cross-sectioneel' zijn. Uit het bestaande onderzoek kan dan ook geen eindconclusie getrokken worden over het verband tussen digi-taal en de geletterdheid van jongeren, stelt Verheijen.

Hoofdstuk 4 beschrijft het samenstellen van een corpus van authentieke berichten op sociale media, namelijk chats van WhatsApp en posts van Facebook. Nederlandse jongeren doneerden niet zomaar vrijwillig hun privé-berichten aan de onderzoekers. Zelfs met extra stimulans in de vorm van het verloten van prijzen, was er veel media-aandacht ter promotie van de dataverzameling nodig om jongeren uit het hele land zo ver te krijgen dat ze hun data deelden. Dit hoofdstuk laat ook zien dat het verzamelen van de metadata van bijdragers, het verkrijgen van hun geïnformeerde schriftelijke toestemming evenals die van hun ouders/verzorgers in het geval van minderjarige bijdragers, en het krijgen van goedkeuring van een ethische toetsingscommissie van groot belang zijn bij de dataverzameling.

Hoofdstuk 5 rapporteert de bevindingen van een eerste corpusonderzoek naar de digitaal van Nederlandse jongeren tussen 12 en 23 jaar, waarbij het ging om het gebruik van zogenaamde textisms, gedefinieerd als onconventionele spelling. Handmatige analyse van een corpus van bijna 400.000 woorden onthult niet alleen dat de online berichten van Nederlandse jongeren inderdaad doorgaans sterk orthografisch verschillen van het Standaardnederlands, maar ook dat de mate waarin jongeren textisms en bepaalde soorten textisms gebruiken afhangt van zowel het medium (MSN, SMS, Twitter, WhatsApp) als individuele gebruikerskenmerken zoals leeftijdsgroep. Msn-chats bevatten de meeste textisms, gevolgd door WhatsApp, vervolgens SMS en ten slotte tweets. Adolescenten (12-17 jaar oud) gebruiken veel meer textisms dan jongvolwassenen (18-23 jaar), in alle vier de media, maar vooral in chatgesprekken (MSN, WhatsApp) en sms'jes. De digi-taal van adolescenten bevat veel fonetisch gespelde woorden, waardoor het register meer op spreektaal lijkt en informeler wordt, terwijl jongvolwassenen veel afkortingen uit de standaardtaal gebruiken, schijnbaar om beknopter en sneller te communiceren.

Hoofdstuk 6 presenteert bevindingen uit hetzelfde corpusonderzoek, waarbij de orthografie gedetailleerder is geanalyseerd. Orthografische afwijkingen van het Standaardnederlands in de digitaal van jongeren blijken geen willekeurige, zinloze 'fouten' te zijn: dit register wordt juist geleid door impliciete orthografische principes. Jongeren gebruiken textisms met specifieke vormen (letters, diakritische tekens, interpunctie, spaties en hoofdletters), specifieke bewerkingsoperaties (weglating, vervanging en toevoeging) en specifieke functies – wat Verheijen de 'SUPER-functies' van textisms noemt. Deze kunnen de orthografie meer Speelklare (spreektaalachtig), Understandable (begrijpelijk), Playful (speels), Expressive (expressief)

en Reduced (beknopt) maken. Nederlandse jongeren laten vooral letters weg, waarschijnlijk om orthografische beknoptheid en snelheid te bereiken, dus om minder toetsen te hoeven indrukken. Textisms worden veel meer gebruikt door adolescenten dan door jongvolwassenen en komen veel meer voor in msn-chats en whatsappjes dan in sms'jes en met name tweets.

In hoofdstuk 7 komt het laatste deel aan de orde van het corpusonderzoek naar de digi-taal van Nederlandse jongeren. Het focust niet alleen op textisms, maar op meerdere talige kenmerken, zoals andere orthografische kenmerken en kenmerken van andere schrijfdimensies: naast orthografie/spelling (textisms, 'spelfouten', typefouten) ook typografie (emoticons, symbolen), syntaxis/grammatica (weglatingen) en lexis/woordgebruik (Engelse ontleningen, tussenwerpsels). De digi-taal van jongeren blijkt al deze kenmerken frequent te bevatten, waarmee het register zich onderscheidt van het Standaardnederlands. De resultaten laten opnieuw zien dat de digi-taal van Nederlandse jongeren talig divers is: leeftijdsgroep speelt een cruciale rol in het taalgebruik van jongeren in berichten op nieuwe en sociale media, en medium blijkt nog belangrijker vanwege een samenspel van kenmerken van elk medium. Digi-taal is niet een homogeen register, maar omvat allerlei subregisters.

Hoofdstuk 8 vergelijkt berichten op nieuwe media en sociale media van Nederlandse adolescenten en jongvolwassenen (MSN, SMS, Twitter en WhatsApp) met teksten die ze op school schreven. Talige analyses met de tekstanalysesoftware 'T-Scan' laten zien dat Nederlandse jongeren inderdaad verschillende registers gebruiken, want hun teksten op nieuwe en sociale media en hun schoolteksten verschillen op meerdere lexicale en syntactische maten. In vergelijking met hun schoolteksten gebruiken ze meer ellipsen (weglatingen) op nieuwe en sociale media.

Ook zijn die berichten syntactisch minder complex: ze bevatten bijvoorbeeld kortere zinnen en minder bijzinnen. Wat betreft woordgebruik bevatten de berichten op nieuwe en sociale media meer verschillende woorden of verschillend gespelde woorden, meer 'speciale' woorden, dat wil zeggen tekenreeksen die de software niet kon herkennen als woorden, inclusief textisms, 'spelfouten' en typefouten, en meer inhoudswoorden en minder functiewoorden. Dit laat zien dat Nederlandse jongeren duidelijk verschillende registers gebruiken in de schrijftcontext van informele nieuwe en sociale media en die van school.

Hoofdstuk 9 beschrijft een correlatieve studie onder 338 Nederlandse jongeren om verbanden te onderzoeken tussen hun zelfgerapporteerde socialemediagebruik, gemeten via enquêtes, en opstellen geschreven in de klas. De T-Scan software is weer gebruikt om de opstellen talig te analyseren en om de tekstkwaliteit te beoordelen: verschillende maten die T-Scan aanleverde werden gecombineerd tot vier factoren: lexicale rijkheid, syntactische complexiteit, schrijfproductiviteit en formaliteit. Er blijken meerdere verbanden tussen enerzijds de mate waarin of de manier waarop deelnemers sociale media zeggen te gebruiken, en anderzijds hun prestaties op de productieve schoolse schrijftaak. Van deze verbanden zijn er meer positief dan negatief. Passief gebruik van sociale media, door erg afhankelijk te zijn van de mobiele telefoon of door veel socialemediaberichten van anderen te lezen, correleert negatief met de kwaliteit van schoolteksten, terwijl actieve en creatieve taalproductie in sociale media – via verschillende media, van jongs af aan, met veel mensen en inclusief textisms – daarmee positief correleert. Opleidingsniveau blijkt een relevante demografische factor te zijn in de verbanden tussen socialemediagebruik en geletterdheid, met de meeste negatieve en de meeste positieve significante correlaties voor lager opgeleide jongeren (vmbo'ers en

mbo'ers). In vergelijking met hoger opgeleide jongeren (vwo'ers en universitaire studenten) kunnen hun schoolteksten dus een groter risico lopen om 'aangetast' te worden, maar kunnen ze talig gezien ook meer baat hebben bij sociale media. De correlatieve aard van deze studie laat echter niet toe om conclusies te trekken over de causaliteit van de verbanden.

Hoofdstuk 10 ten slotte onderzoekt de causaliteit van verbanden tussen socialemediagebruik en schoolse schrijftprestaties. Het beschrijft een experimentele studie onder 408 Nederlandse jongeren om te onderzoeken of whatsapp-gebruik hun schoolse schrijfvvaardigheid belemmert. De deelnemers werden willekeurig verdeeld over twee condities. De helft van de deelnemers werd 'geprimed' met sociale media door een kwartier lang te whatsappen, direct voorafgaand aan het uitvoeren van een productieve en een receptieve schrijftaak, namelijk het schrijven van een verhaal en het voltooiën van een zinsbeoordelingstaak in de klas. De andere helft vervulde een niet-verbale controletaak – het kleuren van mandala's – voordat ze de twee schoolse schrijftaken uitvoerde. De verhalen werden geanalyseerd met de T-Scan software, evenals in hoofdstuk 9; hun kwaliteit werd beoordeeld op basis van de factoren lexicale rijkheid, syntactische complexiteit en schrijfproductiviteit (de factor formaliteit bleek geen rol te spelen bij verhalen, in tegenstelling tot opstellen). Er blijken geen korte termijneffecten van het direct voorafgaande whatsapp-gebruik op de prestaties van deelnemers op beide taken: noch op de kwaliteit van hun schoolse schrijftproducten, noch op hoe goed ze zijn in het herkennen en verbeteren van 'taalfouten' (afwijkingen van het Standaardnederlands) in een zinsbeoordelingstaak. Deze studie toont dus geen directe invloed van gebruik van en blootstelling aan sociale media, zelfs niet voor jongeren met een lager opleidingsniveau of van een jongere

leeftijdsgroep. Slechts twee kleine interacties tussen conditie (WhatsApp vs. kleuren) en geslacht suggereren dat whatsappgebruik de lexicale rijkheid van verhalen van jongens enigszins zou kunnen verbeteren, en de bekwaamheid van meisjes om afwijkingen van het Standaardnederlands te verbeteren iets zou kunnen verslechteren.

Hoofdstuk 11 geeft een samenvatting van de voorafgaande studies en de conclusies uit die studies, waarbij implicaties ervan uitgebreid worden uiteengezet. Verheijen acht zorgen over schadelijke effecten van digi-taal op traditionele geletterdheid grotendeels onterecht. Ik citeer (uit de Nederlandse samenvatting):

'Dit proefschrift suggereert dat, in tegenstelling tot kritische mediaberichten, en ondanks het aanzienlijke gebruik van sociale media door de Nederlandse jeugd en een breed scala aan textisms daarin, de meerderheid van de adolescenten en jongvolwassenen de juiste taalvariant kan toepassen in een schoolse context. (...) Mijn corpusonderzoek naar de digi-taal van Nederlandse jongeren laat zien dat hoewel hun socialemediaberichten sterk afwijken van het Standaardnederlands, met name wat betreft orthografie, deze afwijkingen afgestemd op het medium en over het algemeen functionele (hoewel misschien gedeeltelijk onbewuste) taalkeuzes lijken te zijn, geleid door orthografische principes – om de tekst meer spreektaalachtig, begrijpelijk, speels, expressief of beknopt te maken, en mogelijk om te helpen bij het vormen van een sociale identiteit of om zich te houden aan impliciete sociale groepsnormen van adolescenten leeftijdsgenoten.'

Verheijen vervolgt: 'De resultaten van de empirische studies naar verbanden tussen de digi-taal van Nederlandse jongeren en hun schrijven in een schoolse context laten zien dat we ons bij de onderzochte schoolniveaus en leeftijdsgroepen geen zorgen hoeven te maken over enige nadelige gevolgen van soci-

ale media voor talige aspecten van een hoger niveau met betrekking tot de schrijfkwaliteit van hun schoolteksten. Er werd geen directe invloed van whatsapp-gebruik gevonden op de lexicale dichtheid, syntactische complexiteit of schrijfproductiviteit van verhalen in de experimentele studie van dit proefschrift – niet eens voor de zogenaamde ‘risicogroepen’ van adolescenten en lager opgeleide jongeren.’ (p. 349).

Op de stelligheid van deze conclusie valt wel iets af te dingen. Aangetoond is alleen, zoals Verheijen ook zelf aangeeft, dat er in de bewuste studie geen *directe* interferentie plaats heeft gehad tussen whatsapp-taalgebruik en het taalgebruik in een schoolse context. Het uitblijven van dit korte termijn-effect zegt niet noodzakelijkerwijs iets over langere termijneffecten, wat de eerste zin van de conclusie wel suggereert. De vraag is ook of een priming van 15 minuten (de tijd van het whatsappen) voldoende is om effecten teweeg te kunnen brengen op de schoolteksten. Verheijen meldt hierover dat in een pilotstudie deze priming ‘significant results’ teweegbracht, maar een beschrijving en verklaring daarvan blijven achterwege. Wat de risicogroepen betreft, nuanceert Verheijen haar stelligheid verderop: ‘Toch vonden we meer verbanden, zowel positieve als negatieve, tussen gewoontes en ervaringen met socialemediagebruik en de kwaliteit van schoolteksten voor lager opgeleide jongeren. (...) Dit kan het geval zijn omdat zij niet zoveel (in Standaardnederlands) hoeven schrijven op school in vergelijking met hoger opgeleide leerlingen en studenten, waardoor ze minder gewend zijn om tussen registers te switchen. De verschillen in verbanden tussen jongeren van verschillende opleidingsniveaus suggereren dat, hoewel we geen directe invloed vonden in de experimentele studie, jongeren met een lagere opleiding gevoeliger zijn voor beïnvloeding van een van hun registers op een ander register.’ (p. 350). Vooral

aan hen, aldus Verheijen, moeten de orthografische en grammaticale regels die nodig zijn voor het schrijven van correct Nederlands uitgebreid worden aangeleerd op school, om te voorkomen dat door gebrek aan kennis van geschreven Standaardnederlands digitaal uiteindelijk de overhand krijgt in meer formele contexten.

Mede op grond hiervan doet Verheijen voor het onderwijs Nederlands een aantal waardevolle suggesties. Digi-taal kan een ‘vriend’ zijn van leren op school in plaats van een ‘vijand’, want het biedt mogelijkheden voor het ontwikkelen van lesmateriaal voor taalonderwijs. Het integreren van digi-taal in het onderwijscurriculum ter illustratie van taalverandering kan leraren in staat stellen om verder te gaan dan taalonderwijs dat uitsluitend functioneel gericht is, naar meer reflectieve lessen. Het kan ook worden gebruikt om schrijfonderwijs te ondersteunen, om jongeren meer te leren over taalvariatie en rekening houden met het publiek. Door met voorbeelden uit authentieke socialemediaberichten aan leerlingen duidelijk te maken dat ze eigenlijk al gewend zijn om hun taalgebruik, en spelling in het bijzonder, aan te passen aan verschillende nieuwe media, kunnen ze leren om in meer formele contexten ook hun teksten aan te passen aan bepaalde tekstgenres en doelgroepen. In het algemeen kan digi-taal gebruikt worden om jongeren ervan bewust te maken dat hun informele digi-taal en de standaardtaal verschillende varianten van het Nederlands zijn – registers waarvan de samenleving van hen verwacht dat ze die gescheiden houden en in de geschikte context gebruiken.

Het proefschrift van Verheijen biedt een schat aan informatie over ‘textese’ ofwel digi-taal, en veel verhelderende inzichten. De informatie die bijeengebracht is in de drie appendices (overzichten van definities van geletterdheid, van attitudestudies naar de invloed van digi-taal en van observatiestudies

naar digi-taal) maakt alleen al het boek tot een standaardwerk, dat geen onderzoeker van of geïnteresseerde in digi-taal en standaardtaal mag missen.

HELGE BONSET (1944) was leraar Nederlands, lerarenopleider en vakdidacticus Nederlands en tot zijn pensionering in 2009 leerplanontwikkelaar bij SLO. Hij verricht nu in het kader van het project *Het Taalonderwijs Nederlands Onderzocht* werkzaamheden voor de Nederlandse Taalunie en is hoofdredacteur van *Levende Talen Tijdschrift*. E-mail: hbonset@hotmail.com.